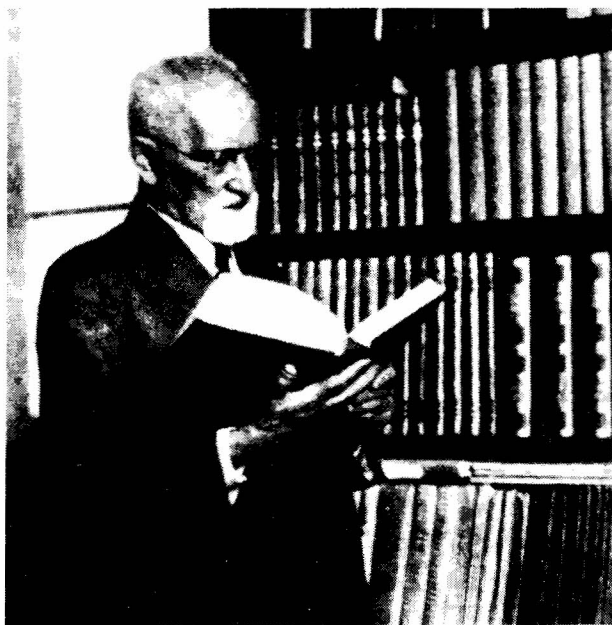

MTA Judaisztikai Kutatócsoport

ÉRTESÍTŐ

12

1995.
július

Nathaniel Katzburg

A magyar-zsidó történetírás problémája

Miért nem volt magyar Dubnov, zsidó Szekfű?

A magyar-zsidó történetírás problémája

Miért nem volt magyar Dubnov, zsidó Szekfü?

A magyar-zsidó történetírás¹ — vagyis a magyar zsidó történelemmel foglalkozó magyarországi történeti irodalom — immár százötven éves múltat tekint vissza. Az úttörő ezen a téren — mint a magyarországi zsidókkal kapcsolatban egyéb területeken is — a morvaországi születésű Löw Lipót volt, aki már 1839/40-ben publikált egy cikksorozatot egy németországi zsidó lapban.² Azóta számos forráskiadvány, monográfia, tudományos munka és több száz folyóiratcikk jelent meg ebben a tárgykörben. Ideje tehát megkísérelni, hogy ennek az öt-hat nemzedéknyi munkának a teljesítményét összegezzük, eredményeit, mulasztásait értékeljük. Ez fontos, már csak azért is, mert éppen ezzel a tárggyal alig foglalkozott a magyar historiográfia. Pedig a történetírás kérdései jelentős helyet foglalnak el az utóbbi évtizedek történeti munkáiban, és nem csupán általános vonatkozásban, hanem részletkérdésekben is; ezek között említésre méltók az egyházi történetírással kapcsolatos kutatások. A magyar zsidó történetírás azonban eddig nem képezte vizsgálat tárgyát. Ennek okát talán abban kereshetjük, hogy hiányoznak az előmunkálatok. Az egyedüli idevágó dolgozat Grünwald Fülöp: "A magyar zsidó múlt historikusai" című cikke az IMIT Évkönyv 1934. évi kötetében, és néhány cikk a *Magyar Zsidó Szemle* 1941. évfolyamában, Kohn Sámuel centenáriuma alkalmából.

Természetesen itt nem vállalkozhatunk a magyar-zsidó történetírás általános elemzésére, csupán néhány jellegzetes mozanatra kívánunk rámutatni.

Jellemző sajátossága a magyar-zsidó történetírásnak a magyar-zsidó történelmi kapcsolatok kiemelése. Ebben előjáró volt Kohn Sámuel "Héber kútforrások és adatok Magyarország történetéhez" című dolgozatában, a *Történelmi Tár* 1879-1880. évfolyamában. Ez a tanulmány a szakirodalomban

¹ Nathaniel Katzburg professzor, a Bar-Ilan University ny. egyetemi tanára, az MTA Judaisztikai Kutatócsoport meghívására 1990. március 20-án előadást tartott az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Az ülésen Hanák Péter elnökölt. Az előadást és a hozzá kapcsolódó rövid vitát magnetofon felvétel alapján adjuk közre. Az élőbeszéd jellegén nem változtattunk. Hanák Péter megnyitó szavairól — technikai okokból — nincs felvételünk. — (KG)

² Leopold Löw, "Aphorismen über die Geschichte der Israeliten in Ungarn", in: *Allgemeine Zeitung der Judenthums* (1839), nos. 94, 100; (1840), nos. 8, 12, 21. További munkái e tárgyban: *Gesammelte Schriften*, IV (1898), 371-435. old.

eléggé lekicsinylő kritikát kapott. "A dolgozat történelmi értéke jelentéktelen" — írta *d-s* a *Századok*-ban —, "de mint furcsaság, figyelemre méltó"³

Kohn főműve, *A zsidók története Magyarországon a mohácsi vészig*, 1884-ben jelent meg. Ennek a munkának a fogadtatása sem volt túl kedvező. Kohn kazár-magyar-zsidó teóriája mély ellenérzéssel találkozott. "Merő hipotézis" — írta a *Századok*-ban Nagy Gyula,⁴ az ismert középkor-kutató, az Országos Levéltár későbbi főigazgatója.

Szemére vetették Kohnnak, hogy erőltetett módon be akarja vinni a zsidókat a magyar őstörténetbe. Nincs ok feltételezni, hogy ezek a negatív bírálatok rosszindulatúak lettek volna, de fellelhető bennük bizonyos tartózkodás, az újonnan jelentkező tudományos igényű magyar-zsidó történetírás elutasítása. (Ami a dolog érdemét illeti, a kritika, persze, nem volt teljesen alaptalan — a tudomány akkori állása felől nézve sem.) A szakkritika természetesen nem befolyásolta a zsidóság felfogását. A zsidók a maguk részéről nemcsak hogy elfogadták Kohn Sámuel hipotézisét, hanem alkalmazták is, mint igazolását a magyar hazához való jognak.

Jellemző, hogy az 1884-ben induló *Magyar Zsidó Szemle* első számának első cikkét Kohn írta, "A honfoglaló magyarok és a zsidók" címmel. A cikk prominens elhelyezése arra enged következtetni, hogy a zsidó értelmiség, amelynek az új folyóirat az orgánuma kívánt lenni, a közös történelmi múltban látta hazafiasságának egyik alapját. Idővel ez a felfogás bekerült a zsidó köztudatba, és az apologetika egyik fő érvévé vált az 1920-1930-as években.

Visszatérve Kohn elméletére: újabb kutatások a kazár kérdésben ugyan nem igazolták, de nem lehet állítani azt sem, hogy a Kohn-féle kazár-magyar teória minden tudományos alapot nélkülöz. Kallós Zsigmond kimutatta, hogy valóban voltak zsidók a honfoglaló magyarok között.⁵

A magyar történelem zsidó vonatkozású folyamatait általában pozitívan állította be a magyar-zsidó történetírás. Ezt különösen mutatja az emancipáció előzményeit tárgyaló, eléggé terjedelmes zsidó történeti irodalom. Erre már rámutatott Zsoldos Jenő az *1848-49 a magyar zsidók életében* című forráskiadványának (1948) bevezetőjében. Kimutatta, hogy a magyar-zsidó történészek emancipációs szemlélete egyoldalú volt, csak azokat az irányzatokat domborította ki, amelyekkel igazolni vélték, hogy a magyarság általában híve volt a zsidó egyenjogúsításnak, holott a probléma sokkal bonyolultabb volt, amint ezt Széchenyi álláspontja is mutatja.

Úgy tűnik tehát, hogy a magyar-zsidó történetírásnak elejétől fogva volt egy bizonyos politikai-társadalmi célja, mégpedig ez: tudatosítani, mind a zsidóságon belül, mind a nem zsidó közvéleményben a magyar-zsidó történelmi kapcsolatok pozitívumait.

³ *d-s* [= Deák Farkas], *Századok* (1881), 268 old.

⁴ Uo. (1884), 894. old.

⁵ Kallós Zsigmond, *Zsidó hitűek a honszerző magyarok között* (Budapest, 1938).

Talán nem lenne túlzás azt állítani, hogy a magyar-zsidó történelem nem egyszerűen csak a történeti események leírását célozta, hanem a zsidó asszimiláció ideológiáját kívánta alátámasztani. Meg kell jegyezni, hogy ez nem a magyar-zsidó történetírás sajátossága. A 19. század elején induló modern zsidó történettudomány úgyszintén nem csupán tudományos célokat szolgált. Klasszikus példa erre Leopold Zunz alapvető munkája a homiletika történeti fejlődéséről,⁶ amely munka szintén gyakorlati célból íródott, de ez nem csökkenti maradandó tudományos értékét. Ugyanez áll Kohn munkájára is. Hasonló volt egyébként a 19. században a közép- és kelet-európai nemzeti történetírás motivációja általában is.

A magyar-zsidó történetírás egyik fő területe a helytörténeti kutatás, a hitközségek története. Ennek a műfajnak jelentős szerepe van a zsidó történetírásban általában, hiszen a hitközség volt a zsidó közösség alapszervezete. Magyarországon is nagymértékben erre koncentráltak a kutatómunka, és az évek folyamán az összes nagy hitközség történetét, de a kisebbeket is, megírták.

A zsidó helytörténeti kutatás fellendítésére nagy hatással volt az a fiatal történész-csoport, amely az Orsz. Rabbiképző Intézetből került ki, és a múlt század végén és e század elején jelentkezett. Ide tartozott, hogy csak néhány nevet említek, Pollák Miksa, Büchler Sándor, Goldberger Izidor, Bernstein Béla, Groszmann Zsigmond. Groszmann kivéve, mind 1944-ben pusztultak el.

Ők mindnyájan behatóan foglalkoztak hitközségi történettel. Kitűnt közülük Büchler Sándor, aki, úgy vélem, a magyar zsidók legkiválóbb történésze volt. 1914-ben magántanárrá nevezték ki a pesti egyetemen, a magyar zsidók történetét adta elő, és még 1944-ben is hirdetett előadást. Büchler kimagasló munkája, *A zsidók története Budapesten*, 1901-ben jelent meg. Mai napig a hitközségi monográfiák közül egyike a legjelentősebbeknek.

A helytörténeti kutatásnak megvan az az előnye, hogy körülhatárolt területen szorosabban lehet követni a történetek folyamatát, feltárni a hitközségek keletkezésének körülményeit, a község és intézményei struktúráját, kiváló személyek pályafutását. A hitközségi monográfiák alapján tág lehetőség nyílik társadalomtörténeti összehasonlító tanulmányokra is.

Ám a helytörténet lehetőségeinek, sajátosságai folytán, határai vannak, a helytörténet — a dolog természeténél fogva — korlátolt érvényű, és úgy tűnik, hogy a zsidó történészek ezt nem eléggé vették tekintetbe.

Blau Lajos írta 1930-ban, hogy "a magyar zsidók történetének alapkövei csak az egyes hitközségek monográfiái lehetnek",⁷ vagyis a magyar zsidóság általános története tulajdonképpen a hitközségek történetének összessége. Úgy tűnik fel azonban, hogy túlzás lenne ennyire nagy jelentőséget tulajdonítani a

⁶ Leopold Zunz, *Die gottesdienstlichen Vorträge der Juden historisch beleuchtet* (Berlin, 1832).

⁷ Blau Lajos, "Magyar városok monográfiái", in: *Magyar Zsidó Szemle*, 47 (1930), 219. old.

helytörténetnek, mert ez a műfaj, korlátolt természete folytán, nem tükrözheti azokat a történeti folyamatokat, amelyek lokális viszonylatban nem jelentkeznek.

Vegyük, például, az emancipációt megelőző országgyűlési és közeleti vitákat. A legtöbb hitközség történetében ennek semmi nyoma. Vagy például, a zsidóság szerepe szellemi áramlatok kialakulásában; ez sem követhető nyomon egy vidéki hitközség történetében. A történelem dinamikája nem jelentkezik a kisebb egységben; ez csak szélesebb történelmi keretben, nagyobb távlatokban bontakozik ki megfelelően.

A történetírás a mai napig adós maradt a magyar zsidók történetének összefoglalásával, habár tudósok ismételtén sürgették ezt a munkát: Grünwald Fülöp 1927-ben, Blau Lajos 1928-ban, Scheiber Sándor 1947-ben. Hogy erre nem került sor az 1920-1930-as években, annak az oka, úgy vélem a 19. századi magyar-zsidó történelem problematikája, különösen pedig a kényes kérdések, amelyekhez az akkori légkörben nehéz volt hozzányúlni. Ilyen volt, például, a zsidók szerepe a gazdasági életben és a tőkés fejlődésben a 19. század közepétől kezdve, úgyszintén a zsidók szerepe a magyar szellemi életben, különösen a századforduló idején, vagy az 1880-as évek antiszemita mozgalmak. Viszont e témák mellőzésével nem lehetett megírni a magyar zsidók történetét.

Zsidó történészek húzódozása ezektől a témáktól érthető talán, ha figyelembe vesszük, hogy az 1920-as években a magyar történetírás átértékelte a dualizmus korszakának történetét, elutasította ennek liberalizmusát, főként a zsidókkal szemben. Szekfü Gyula könyve, a *Három nemzedék*⁸ három külön fejezetben foglalkozott a zsidók szerepével a dualista Magyarországon — és hogy ez a bemutatás nem volt hízelgő, azt tudjuk.

Ez volt egyébként az első eset, hogy egy tekintélyes történész történeti munkában a zsidókkal ilyen behatóan foglalkozott. Megjegyzendő, mellesleg, hogy a Szekfüvel foglalkozó terjedelmes irodalomban nem tértek ki viszonyára a zsidókhoz, mármint Magyarországon. Külföldön viszont megjelent egy nagyobb munka Szekfü történetírásáról, s benne a zsidókról.⁹

A zsidó történészek a maguk részéről továbbra is ragaszkodtak a 19. századi liberalizmus eszméihez, de úgy érezhették, hogy az uralkodó szellemi légkör nem kedvez egy olyan történeti beállításnak, amely ellentétben áll a kor általános liberalizmus-ellenességével. Valószínű, hogy ez volt az oka annak, hogy a történeti kutatómunka inkább a korábbi korszakokkal foglalkozott, olyan korszakokkal, melyek kevésbé kényesek és érzékenyek, mint a 19. századi zsidó politika- és társadalomtörténet.

⁸ Szekfü Gyula, *Három nemzedék és ami utána következik* (1920, 1922²) (Budapest: Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, 1934³).

⁹ Irene Raab-Epstein, *Gyula Szekfü: A Study in the Political Basis of Hungarian Historiography* (Diss. Bloomington: Indiana University, 1974) (Ann Arbor: University Microfilms, 1981)

Innen adódott, hogy a harmincas években a magyar-zsidó történeti kutatás főként forráskiadványokra fordította erejét. Ezekben az években jelent meg a *Magyar-Zsidó Oklevéltár* II., III. és IV. kötete. Különösen kiemelkedik a IV. kötet (1938), amely a pozsonyi gettó birtokviszonyaival és pénzügyleteivel foglalkozik. Ezt a kötetet Kováts Ferenc, a neves gazdaságtörténész szerkesztette, és ő írta hozzá a bevezető tanulmányt is, amely a mai napig a magyarországi zsidó gazdaságtörténet egyik kiemelkedő munkája. Azt lehet mondani, hogy Kováts tanulmánya mindmáig az egyedüli, amely zsidókra vonatkozóan a gazdaságtörténeti kutatás — az időben — korszerű módszerét alkalmazta.

A *Magyar-Zsidó Oklevéltár* kétségkívül a magyar-zsidó történetírás leginkább maradandó teljesítménye, ide értve, természetesen, a Grünwald (Grünvald) Fülöp és Scheiber Sándor, majd Scheiber Sándor és számos munkatársa által kiadott 14 további kötetet is.

A forráskiadványok azonban nem pótolhatták az összefoglaló áttekintés hiányát. A két háború közötti politikai és szellemtörténeti történetírásban ez a hiány nem volt annyira szembetűnő, mert ezekben a zsidók csak csekély mértékben kaptak szerepet, kivéve Hóman Bálint és Szeffő Gyula *Magyar történet*-ének utolsó kötetét, ahol Szeffő átvette a *Három nemzedék*-ből a zsidókra vonatkozó megállapításait.

Az utolsó két évtized magyar történetírása már tágabb helyet adott a magyarországi zsidók történetének. Itt természetesen a legújabb összefoglalásra, a *Magyarország története* köteteire utalok, főként azokra, amelyek a 19. és 20. századdal foglalkoznak. Ezekben a társadalom- és gazdaságtörténet jelentős helyet foglal el, és a szerzők a zsidók szerepével is foglalkoznak, nagyobb mértékben, mint az előző összefoglalásokban. De az ilyen természetű történeti szintézis rendszerint csak azt adja, adhatja, ami fel van dolgozva, mert az összefoglaló munka nagymértékben a részletkutatásokon alapszik. A zsidókra vonatkozóan pedig, főként társadalmi és gazdasági tekintetben, a *Magyarország története* szerzői keveset találtak, és a hitközségi monográfiák ebben keveset segíthettek. Ezért van az, hogy a jegyzetekben és a terjedelmes bibliográfiában ismételtelen azzal a megállapítással találkozunk, hogy a magyarországi zsidók története még nincs feldolgozva. És ha bibliográfiai adatokra kerül sor, akkor a *Magyarország története* szerzői gyakran Venetianer Lajos *A magyarországi zsidóság története* című könyvére hivatkoznak. Ez a munka 1922-ben jelent meg, nyilvánvalóan a keresztény művelt társadalom tájékoztatására, azzal a céllal, hogy kimutassa a zsidóság történelmi folytonosságát Magyarországon, úgyszintén ragaszkodását a hazához és munkálkodását a haza javára. Venetianer a zsidóellenes hullám kiegyensúlyozására írta meg könyvét. Szeffő használhatatlannak minősítette.¹⁰ Ez talán túl súlyos elmarasztalás, mert a sok bibliográfiai adat és statisztikai táblázat mindenképpen hasznos benne.

¹⁰ Hóman Bálint — Szeffő Gyula, *Magyar történet*, III (Budapest, 1943), 621. old.

Mint már említettem, zsidó tudósok az 1920-as években sürgették az összefoglaló munkát, tehát ők is tudatában voltak annak, hogy Venetianer könyve nem kielégítő. De a magyar zsidóság általános története nem készült el. A magyar-zsidó történetírás megakadt ott, ahol az 1920-1930-as években tartott, vagyis helytörténet-centrikus maradt, a hitközségi történetet helyezte előtérbe, a 19. század alapvető problémáit ignorálta. Általában véve, a magyar-zsidó történetírás felekezeti jellegű volt.

Innen adódik a válasz arra a kérdésre, amely az előadás címében van megfogalmazva: Miért nem volt magyar Dubnov?

Simon Dubnov oroszországi zsidó történész volt, akit a németek a rigai gettóban öltek meg 1941-ben, 81 éves korában. Ő megírta a zsidók történetét 10 kötetben: *A zsidó nép világtörténete* címmel.¹¹ Dubnov tehát *a zsidó nép történetét* írta, Magyarországon viszont a történészek *a zsidóság felekezeti történetét* írták. Ezért nem volt, nem is lehetett magyar Dubnov.

Ami a címben fölöttébb másikat illeti, hogy miért nem volt zsidó Szekfű: tulajdonképpen volt, nem is egy. A 19. században voltak kiemelkedő zsidó vagy zsidó származású történészek. A legismertebbek talán Angyal Dávid és Marczali Henrik. De ők *nem* zsidó történetet írtak: magyar történetet.

Az 1945. utáni magyar-zsidó történetírássra nem térek ki, ez egy külön fejezet. De ezt a korszakot is jellemzi a forrásfeltárás, forráskiadványok publikálása és a helytörténeti kutatás, a hitközségek monográfiái. Ám ezen újabb munkák több szempontból felülmúlják elődeiket, új szempontok érvényesülnek bennük, és egy részük kiterjedt levéltári kutatásokon alapszik. Megjelent néhány munka a zsidók településtörténetéről, és kezdetét vette a 19. századi polgárosodás és asszimiláció kérdéseinek vizsgálata is.

Úgy tűnik, hogy mint sok más téren, újabban új perspektívák nyílnak a magyar-zsidó történetírás előtt is. Most már nemcsak a hézagokat kell pótolni, hanem minden mellékszemponttól mentesen újra kell értékelni a magyar zsidóság történelmi útját. Ebben nagy feladat vár a magyar történészekre, és az MTA Judaisztikai Kutatócsoportra is. Az érintettek tudatában vannak ennek.

Van egy héber mondás, amely magyarul így hangzik: "Minél előbb, annál jobb."

¹¹ Simon Dubnow, *Weltgeschichte des jüdischen Volkes*, I-X (Berlin, 1925-1929). Annak idején a rövid jiddis kiadásból készült Szabolcsi Bence fordítása: *A zsidóság története az ókortól napjainkig* (Budapest: Tábor Kiadó, 1935); ennek új kiadása: *A zsidóság története* (Budapest: Gondolat Kiadó — Bethlen Gábor Könyvkiadó, 1991). — Dubnov életrajzához lásd leánya, Sophie Dubnov-Erich kitűnő könyvét: *The Life and Work of S. M. Dubnov. Diaspora Nationalism and Jewish History* (Bloomington — Indianapolis: Indiana University Press, 1991).

A probléma mögött, amellyel Katzburg professzor előadása foglalkozott, egy nagy történelmi, társadalomtörténeti kérdés rejlik. A magyarországi zsidók történetével foglalkozó kutatóknak valóban szembe kell nézniük azzal a kérdéssel, amely az előadás középpontjában áll: vajon zsidó-e, avagy magyar történet az, amit kutatnak, illetve meddig az egyik és mettől kezdve a másik? A kérdésről folytatott viták ismertek. Legtöbbször azt tapasztaljuk, hogy a válasz csak kis részben függ a vizsgálódás eredményeitől. Sokkal inkább annak a függvénye, hogy a történész milyen álláspontot vall az asszimiláció kérdésében. Ez viszont meglehetősen — mondjuk így — ideologikussá teszi a vitát. Egyrészt, azért, mert ez az állásfoglalás választás. Másrészt pedig azért, mert maga az asszimiláció fogalma is ideológiai tartalmaktól terhes. Az utóbbi időben a társadalomtörténészek egy része igyekezett empirikus értelmezést adni az asszimiláció fogalmának. Arra törekedtek, hogy olyan objektivációkat kutassanak, amelyek alkalmasak az egyes társadalmi csoportok közötti társadalmi távolság mérésére. Az asszimilációt pedig e távolság csökkenéseként értelmezték. Ily módon létrehoztak egy az asszimiláció empirikus vizsgálatára alkalmas fogalmat.

Nos, ezek a kutatások azt mutatják, hogy ilyen mutatókon mérve a magyarországi zsidóság asszimilációja az elmúlt évszázad során lezárult. Ez annyit jelent, hogy közte és a társadalom többi csoportja között a mért dimenziók mentén nincs nagyobb társadalmi távolság, mint más, vele egyébként megegyező helyzetű társadalmi csoportok között.

Az asszimiláció lezáródása azonban nem jelenti a zsidóság eltűnését, felolvadását a társadalomban. Azok a vonások, amelyekben a zsidók — hadd használjak most egy igen henyé, köznapi kifejezést — "mások", mint a nem zsidók, nem az asszimiláció hiányának produktumai. Meglétük nem asszimilációs kérdés.

És itt érkezünk vissza a történetírás problémájához. Az előbbiekből talán érthető, hogy miért nem volna szabad a magyarországi zsidó történetírás lehetőségének kérdését az asszimiláció — disszimiláció összefüggésében tárgyalni. A magyarországi zsidó történelem, egyrészt, nem azonos az asszimiláció történetével, másrészt pedig az asszimiláció lezáródása után is folytatódik, mégpedig mint annak a bizonyos "másság"-nak a története. Ez az a közeg, amelyben a magyar zsidó történelem folytonossága megragadható lenne. Itt kellene keresni egy mai modern zsidó történetírásnak azt a tájékozódási pontot, amelyről visszafelé tekintve a kontinuitás és diszkontinuitás egyaránt megmutatható. Ahhoz viszont, hogy a történettudomány ezeket a kérdéseket is vizsgálhassa, át kell lépnie a hagyományos történettudomány határait, és olyan diszciplínák szemléletmódját, módszereit is alkalmaznia kell, mint például, a

modern ethnográfia, a történeti szociológia, szociálpszichológia stb. Erre a törekvésre egyébként már vannak biztató jelek.

Vörös Károly

Katzburg professzor igen tanulságos előadásához és az abban feltett kérdés megválaszolásához legyen szabad csupán egy szerény megjegyzéssel hozzájárulnom.

A millennium éveiben készült el Magyarország minden korábbinál részletesebb és ilyenként mintegy hivatalosnak elismert története: a tízkötetes «Millenáris Történet». Ha végignézzük a tíz kötet szerzőinek névsorát, azt látjuk, hogy a III. és X. kötetet (az Anjou-kort, illetve az 1848 utáni éveket) kivéve, az egész munkálat minden szerzője zsidó, illetve zsidó származású volt (még a szerzők közt egyetlen r. kath. püspök, Fraknoi Vilmos is).

Úgy gondolom, hogy ez a körülmény két szempontból is nagyon lényeges mozzanatokra és kutatási kérdésekre hívja fel a figyelmet. A tíz kötet igen jó alapot nyújt ugyanis arra, hogy érzékeltesse, egyrészt, a hazai asszimiláns zsidóság sajátos magyar történelemszemléletét, másrészt, az ábrázolt magyar történeti folyamatban a sajátos zsidó világnézet és történelemszemlélet visszatükröződését. Úgy gondolom, hogy a magyar-zsidó historiográfiai kutatásoknak nagyon szép és érdekes feladata lenne az, hogy kibontsák: a magyar történelemnek itt ábrázolt képe mennyiben és hogyan van összeegyeztetve a kor asszimilálódni akaró magyarországi zsidóságának alakuló történetsszemléletével, és azzal az igénnyel, amelyekkel Magyarország történelmének képét megrajzolja. Már csak azért is, mert a szerzők között nem egy valóban elsőrendű történész volt — közülük mindenekelőtt Marcza Henrikre kell utalnunk, aki zseniálisan sokoldalú ember volt, és nagyon hosszú időre a legkomplexebb ábrázolását tudta megteremteni a magyar történelem egyes korszakainak.

Úgy vélem, hogy ez az elemzés tanulságos folytatása lehetne annak a kutatásnak, melynek alapvető problémáit Katzburg professzor jelezte számunkra.

Schweitzer József

Ami az előadás főbb gondolatait illeti, legyen szabad hozzáfűznöm, miután Katzburg professzor említette a Kohn Sámuel-féle munkának nem egészen objektív fogadtatását, hogy *Héber kútforrások és adatok Magyarország történetéhez* (1881) c. könyvet most újra kiadják, és új előszó is készül hozzá, amelyet én írok; igyekszem azokat a vonalakat, amelyeket Katzburg professzor megvont, tovább vinni, jelezve azokat a munkálatokat, amelyeket Kohn már nem vehetett figyelembe, így Vörös Károly professzor tanulmányait is, továbbá más, esetenként talán kevésbé ismert történészeknek és helytörténészeknek az egyes

zsidó közösségek vagy közösségek életére, szokásaira vonatkozó dolgozatait.¹² Tehát a Katzburg professzor által jelzett folyamat megy tovább a magyar zsidó történetírásban.

Katzburg professzor utalt arra, hogy a magyar zsidó történetírás bizonyos mértékben az asszimiláció igenlésének az irányába ment el. Ehhez szeretném megjegyezni, hogy volt egy nagyon szerény — méreteiben szerény, de jelentőségében nagyobb — más irányzat is; azt lehet mondani, hogy volt egy hazai orthodox zsidó történetírás, amelyről Katzburg professzor nem emlékezett meg. Juda Jekutiél Grünwald máramarosszigeti tudósnak volt e téren a legjelentősebb munkássága, ő az Egyesült Államokban, Ohio-ban fejezte be az életét. Éppen az orthodox — neológ elválás és ellentét történetét írta meg, a magyarországi zsidóság pártokra szakadásának a történetét. Azt lehet mondani, hogy mindezt tette az orthodox teológia álláspontjáról, hangot adva a disszimilatorikus törekvéseknek, ugyanakkor elismerve azokat a magyar politikusokat, akik éppen az orthodox álláspontnak voltak a védelmezői. Ilyenek voltak, például, Gghczy Kálmán vagy a politikus Jókai Mór.

Nem emlékezett meg Katzburg professzor a saját dolgozatáról. Az előadás előtt Hanák Péter professzor említette, hogy magyar-zsidó történeti vonatkozásban Nathaniel Katzburg egyik legjelentősebb műve a *Pinkász ha-kehillot* magyar tárgyú kötetéhez írt terjedelmes előszava. Ez az Izraelben kiadott, lexikonszerű mű minden egyes zsidó közösséget felsorol, a kezdeti időktől egészen a Holocaustig, sőt, a Holocaust utáni időkig, az 1950-es évekig. A *Hungaria* kötet előszava Katzburg professzor dolgozata a magyar zsidók történetéről; itt megemlékezik azokról az irányzatokról is, amelyek enyhébb vagy kevésbé enyhe módon nem az asszimiláció hívei voltak, minthogy az asszimilációtól féltették a vallást. Például, Szófér (Schreiber) Mózes, a *Hatam Szófér* (1762-1839), aki, érdekes módon, homiliákba, exegetikai fejtegetésekbe burkolta aggályait az asszimilációval kapcsolatban. Mások is említhetők tehát, ha kihüvelyezzük a korabeli zsidó irodalmat, akkor találunk egy az asszimilációval szemben aggályokat tápláló irányzatot is. Sőt, még a 20. századi orthodox homiliákban is.

Ami pedig az utóbbi évek hazai történetírását illeti, most legyen szabad szólnom az 1956 utáni időről. Ezeknek vannak kétségtelen hiányosságai, például az, hogy vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon szőrmentén szóltak a magyar zsidók cionista törekvésekről; ez érthető, mert az adott körülmények között ezekről nem volt tanácsos, és nem lehetett, írni.

Egyébként én mindenben egyetértek Katzburg professzorral. Sok munka van hátra, sajnos a munkás talán nem elég rá, de talán a Judaisztikai Kutatócsoport majd kinevel ifjú történészeket, akiket megtanítunk héberül, mert *ex fontibus* — a héber források alkalmazása — nélkül nehéz a magyar zsidó történelem kérdéseit megérteni és elemezni.

¹² [Időközben megjelent: Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990.]

Egy lábjegyzetet a magam részéről is a Szekfű-kérdéshez. Mulasztásom, hogy nem írtam még meg Szekfű és az én családom kapcsolatának történetét. Ennek a kapcsolatnak nagyon bonyolult és izgalmas története van. Családom 1944-ben elpusztult levelezésének megmaradt néhány darabja, és ezek között vannak Szekfű-levelek 1913-ból és 1938-ból, tehát éppen a kritikus időszakokból. Szekfű és a zsidóság kérdéséhez azt kell tudni egyrészt, hogy *A száműzött Rákóczi* és a *Mit vétettem én?* korszakában Szekfű majdnem teljes egészében budapesti zsidó intellektuelekre támaszkodott, a konzervatív zsidókkal szemben is; tehát, hogy furcsa neveket mondjak, Angyal Dávid ellenében Gábor Andorra támaszkodott, aki a kampányának a fő szervezője volt. 1938-ban magam is láthattam, hogy a régi Eötvös-kollégiumi nemzedéknek az 1920-as években a kurzust megalapozó híres, nagy gárdája hogyan fordult meg, hogyan tört össze, hogyan kezdte revideálni álláspontját. Az én professzorom, Horváth János és az Akadémia által most rehabilitált Eckhardt Sándor voltak ennek a fordulatnak 1938 és 1941 között a tipikus példái. Szekfűnél is akkor ment végbe a belső fordulat. Igyekszem majd időt keríteni arra, hogy az apámnak írt néhány levelet, amelyek erről tanúskodnak, publikáljam. Nemcsak a zsidókérdés szempontjából fontos, hanem egy a rendszert támogató, sőt, ideológiáját felépítő gárda belső meghasonlásának izgalmas története.

A második rövid megjegyzés, a saját szakmám felől.

Ahhoz a "valami"-hez, amiről most beszélünk, azt hiszem, végtelen sok anyagot és adatot tud adni az irodalmi művekben kivetült hatalmas életanyag. Egyrészt, arra a furcsa tényre szeretnék rámutatni, hogy a memoárok területén rendkívül kicsi a termés, vagy legalábbis az általam ismert termés. Én ezt úgy magyaráztam, hogy talán a valláshoz valamennyire kötődő nemzedékek talán még a későbbiekben sem tudtak annyira kitárulkozni, hogy valódi memoárt írjanak. A Goldziher-napló tulajdonképpen az egyetlen, de ez sem memoár. Biztos vagyok benne, hogy archívumokban, családi levéltárakban egy sor, a magyar zsidóság belső történetéről szóló memoár fekszik el. Erre annál inkább szükség van, mert azt a bizonyos életmód-történetet, a magyar zsidóság történetét egyáltalán, nem tudjuk megírni ezek nélkül.

Valamivel több az anyag a magyar irodalom zsidó-képére vonatkozólag. A negyvenes évek kezdeményei (Steiner Lenke disszertációja, Grünwald Miksa dolgozatai, a zsidó-magyar költők antológiája) után ma részint azt a témát kellene feldolgozni, hogy milyen a zsidók képe a magyar irodalomban (Hatvany Lajos, Komor András, Nádas Péter), részint meg azt, hogy mi valójában a zsidó "hozadék" a magyar irodalomban. Ezek rendkívül sokat ígérő témák.

Voltaképpen mit kellene megírni? Magyarország — terület kérdése; az első számú nehéz kérdés: mely területre vonatkozólag? Például, *A magyar sajtó története* szerkesztésénél ütköztünk abba a módszertani és gyakorlati kérdésbe, hogy a magyar sajtó történetéhez a temesvári német újság, a pozsonyi jiddis

újság, a román újságok, etc., hozzátartoznak-e. A magyar-zsidó történetet milyen területen képzeljük el? Nyilván mindig azon, amelyikre a történeti Magyarország kiterjedt; s ha igen — és úgy gondolom, ez a korrekt álláspont —, akkor ennek rendkívül sok filológiai, nyelvi és módszertani tanulsága van. Mert akkor a koherens történelemhez óriási filológiai anyag tartozik hozzá.

Végül, nincs-e mégis *tertium datur* a szempont kérdésében? Az egyik szempont: *igazolni az asszimilációt*. A másik szempont: a *zsidó népiségtörténet*. Nem képzelhető el egy harmadik szempont is? Egy európai szempont? Egy eljövendő, megírandó új, nagy magyar zsidó történetnek talán egy harmadik szempontrendszer is lehetne, az *európai társadalom- és kultúra-történet* szempontja.

Ladányi Andor

Katzburg professzor előadásában a magyar-zsidó történetírás történetét olyan mintaszerűen ábrázolta, hogy ehhez kritikai észrevételt aligha fűzhetünk. A probléma inkább ott jelentkezik, hogy a szorosabb értelemben vett magyar-zsidó történeten kívül az általános történeti, társadalom- és gazdaságtörténeti, politikatörténeti, művelődéstörténeti munkák is foglalkoznak a hazai zsidóság történetével. A kettő között olykor nagyon nehéz a határvonalakat meghúzni.

Bár az előadás az 1945 utáni történetírással részletesen nem foglalkozott, meg szeretném említeni, hogy itt is volt fejlődés, és az utóbbi évtizedek némely munkái, így Hanák Péter, Vörös Károly és mások művei jelentős eredménynek tekintendők. Kétségtelen azonban, hogy az 1945 utáni politikai szemlélet, a zsidókérdés és antiszemitizmus magyarországi kezelése — vagy nem kezelése, szőnyeg alá söprése — hatást gyakorolt a tudományos kutatásra is. Legyen szabad erre saját szakterületemről néhány példát mondani.

Az *Iratok az ellenforradalom történetéhez* I. kötetében nem szerepelt a *numerus clausus* törvény. A szerkesztő elmondta nekem, hogy a főszerkesztő nem engedte közölni. Akarták közölni, össze is gyűjtötték egy csomó iratot a *numerus clausus* törvény genezisével kapcsolatban (ez az anyag sajnos 1956-ban megsemmisült). Egy másik példa: 1977-ben egy tanulmányomban említést tettem arról, hogy a 20. század első évtizedeinek progresszív ifjúsági mozgalmaiban mi volt a zsidóság szerepe; a kézirat lektora e rész elhagyását kívánta. Hozzá kell tennem, hogy én ragaszkodtam hozzá; mint válaszcímzésben írtam: "E probléma érintése nélkül (...) a korabeli egyetemi ifjúsági mozgalmak története tudományosan nem vizsgálható, a későbbi fejlemények (*numerus clausus*!) pedig nem érthetők meg." A tanulmány végül is eredeti formájában jelent meg. Végül megemlíteném, hogy *Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben* c. munkám egyik recenzense — 1981-ben — kiemelte, hogy e könyvben "kizárólag kényes kérdésekről van szó", köztük Trianonról, a zsidókérdésről, a *numerus clausus*-ról.

Remélem, hogy a jövőben megszűnnek az e kérdéskör kutatását korlátozó körülmények, bár valószínű, hogy a valóság tudományos igényű feltárását politikai és érzelmi motívumok egy ideig még zavarni fogják.

Schmelzer Hermann Imre

Az előadás egyik súlypontját már a föltett kérdés jelezte. Miért nincsen magyar Dubnov?

Amennyire az európai zsidó történetírást én át tudom tekinteni, s különösen ami a modern historiográfiai munkákat illeti, én mindenütt csak részlet-monográfiákat ismerek. Két komolyabb kivételtől van tudomásom. Az egyik Hugo Valentinnek a svéd zsidóságról írt monográfiája, amely teljes, átfogó és összefoglaló feldolgozás; a másik a Franciaországban készülöben levő — vagy talán már megjelent — monográfia a francia zsidóság történetéről. Szintézisről különben nem tudok. Szintézisen olyan munkát értem, amely a gazdasági, demográfiai, vallási és kulturális szempontok szinoptikus feldolgozásában mutatkozik meg. Cecil Roth és Ismar Elbogen összefoglaló művei a magyar Venetianer Lajos könyvével vethetők össze. Mint részt az egészről ragadtuk ki ezeket. Ha ez a megállapítás megfelel a tényeknek, akkor meg kellene kérdezni, hogy miért van ez így.

Oka kell legyen annak, hogy éppen a *szintézis* hiányzik. Hanák professzor, a bevezető megjegyzésében, már utalt a közös nézőpont szükségességére; én nem hiszem, személy szerint, hogy a zsidóság, a modern zsidóság története egyetlen — egységes — szempont alapján megírható volna. A zsidóság életét mind a mai napig különböző, egymással ellentétes irányzatok jellemzik. Az egyik tendencia a belső, *önmegtartó erő*, amely bizonyos elzárkózási szimptomákban mutatkozik meg; a második tendencia pedig az, hogy mindenütt, ahol zsidóság él, létrejön, s ez természetes fejlemény, az emberi, *kulturális asszimiláció*. A zsidóság sokat emlegetett hozzájárulása annak az országnak a kultúrájához, amelyben élt, jobbára azokból a körökből indult ki, ahol a zsidók *két kultúrában* érezték vagy érzik magukat otthon. Legyen az akár a magyarság — zsidóság; de ugyanígy folytathatnám más országokkal is. Természetesen, ezzel párhuzamosan halad egy belső törekvés, amely inkább elutasítja ezt az asszimilációt, mert félti a zsidóságnak az autenticitását. Ez a kettős tendencia tehát: *integrációs folyamatok*, akkulturációs folyamatok az egyik oldalon, és a másik oldalon ugyanannak az átelles oldala: *dezintegrációs momentumok*, amelyek — mindkettő — a zsidóság öfenntartását szolgálják. Kíváncs, hogy a magyarországi zsidók egy eljövendő története tartalmazza azt a százféle áramló életet, amelyek egymással szemben rohanva, sőt, egymáson néha átgázolva csak zajlásukban egységesek.

Két megjegyzést szeretnék tenni a vitához. Az egyik az, hogy teljesen egyetértek Nathaniel Katzburg professzorral abban, hogy a magyarországi zsidóság történetének igen lényeges problémái nincsenek földolgozva összefüggő egészként. Ennek az okait magyarázni túl messzire vezetne és nagyon bonyolult lenne, én azokat az érveket is elfogadom, amelyeket Katzburg professzor az ímént elmondott. Az egyik ok bizonyára a források összegyűjtésének hiánya; de a források gyűjtését is mindig egyfajta szemlélet irányítja, mert amit nagyon akar kutatni a történetírás egy adott országban, annak össze tudja szedni a forrásait is, tehát a jelzett állapot már csak következmény.

Mégis, tény, hogy nincsenek alaposan összegyűjtve a magyarországi zsidóság történetének forrásai. Azt hiszem, hogy jelenleg számos kutatás folyik az országban abban a tekintetben, hogy hol voltak gettók, a gettók pontos leírása, mikor épültek a zsinagógák, hogyan működtek a hitközségek; nyilván van olyan munka, amely az 1944. évi deportálások során elkobzott javak állagát próbálja meg rekonstruálni; szóval, sokfelé folynak igen alapos részletkutatások. Ugyanígy most is folynak a helytörténeti kutatások, a társadalomtudományi kutatások, s ezeknek köre kibővült az elmúlt harminc évben.

De egészében egy szemléletbeli és álláspontbeli ambivalencia volt az, amely igazából a magyarországi zsidóság történetének tudományos, mély és alapos feldolgozását megnehezítette. Mert igazi, összefüggő, koherens történelmet írni csak koherens történelemszemlélet és társadalomkép alapján lehet.

Lehet írni zsidó történelmet antiszemita álláspontból, és akkor a zsidóság lesz a felelős mindenért, ami történt. Például, Oroszországban, Romániában van ilyen álláspont, hogy mindenért a zsidó volt a felelős, ez mintegy a társadalmi bűnök áthárítása a bűnös fajra a keresztény szemlélet jegyében. Egyébként Szekfű megírta — most tárta fel nemrégiben monográfiája ezt a levelezésében is —, hogy ő úgy érzi: azért a katasztrófaért, ami Magyarországgal bekövetkezett, a zsidóság a felelős. Ezzel a felelősség oda van dobva a bűnbakra.

Meg lehet írni a zsidó történelmet egyértelműen zsidó nemzeti álláspontból, amely ennek a történelemnek a kibontakozását tartja a történelem vezető fonalának. Ezt nehéz volna kettős vagy többes álláspontból megírni. Azt gondolom, hogy ma Magyarországon, mint a zsidóság nagy része is, a zsidó származású vagy magukat zsidónak valló történészek többes kötődésűek, nagy többségükben a jelen pillanatban is. Ambivalens, nem egyértelmű szemlélettel roppant nehéz egységes történeti képet megrajzolni. A zsidóság története Magyarországon — vagy a magyarországi, asszimiláns, beolvadt zsidóság története: e kérdés körül van mindig a vita, ebben van az óriási szemléletbeli különbség. Ez akadályozza meg azt, hogy egységes, koherens, összefüggő történetet írjunk. Nem lehet eldönteni, vagy legalábbis mi nem tudjuk eldönteni, s én magam sem tudtam eldönteni, amikor a 19. század végének és a 20. század elejének történelmét megírtam, hogy itt van a zsidóság története

Magyarországon, s a román zsidóság, ausztriai zsidóság, csehországi zsidóság, francia zsidóság stb. történelmével megegyező történetet kell-e írnom, vagy pedig a magyarországi zsidóság, az elmagyarosodott zsidóság történetét kellene megírni. Utóbbi esetben az lesz a kérdés, hogy a zsidóság miképpen válik pusztán keretté az európai országokban élő zsidók történetében.

Biztos, hogy a Holocaust, és a netán készülő holocaustok módosítani fognak az álláspontokon javítani fogják, egyértelművé teszik a véleményeket. Nem vagyok különösebben optimista a magyarországi helyzetet illetően, a tekintetben, hogy egy objektív, elfogulatlanul tárgyyszerű, szakszerű zsidó történet a közeljövőben elkészülhessen Magyarországon.

Egy másik kérdésben akarom elmondani: én egyetértek a Szebfű-kritikával, különösképpen, amely a korai Szebfűre vonatkozik, de azt az érintettek figyelmébe ajánlanám, hogy 5. (zöld) kiadás, illetve a 8. (piros) kiadás kötetéhez képest Szebfű később rendkívül jelentősen előrelépett, különösen, ha figyelembe vesszük az 1939-ben megjelent *Ki a magyar-t*; Szebfűnek éppen a nemzet-felfogása változott meg. Nemzet-felfogásának középpontjába a politikai nemzet került, s a politikai nemzetbe beletartozik a zsidóság is. Kritikával szemléli ugyan a zsidóságot, de beleszámítja a politikai nemzetbe — ez nagy különbség Szebfű 1920. évi és 1935. évi véleménye között. Szebfűnél változás történt, amely változás során ő egy politikai rendszerből, az akkori ellenforradalmi rendszerből kiábrándulva már másként nézte a nemzet fogalmát is, és másként látta a zsidóság szerepét a magyar történelemben. Itt van egy változás, és valószínűleg nem volt egészen véletlen, hogy Németh László pontosan ezt a Szebfűt támadta meg igen erőteljes és vad vitában a *Kisebbségben* és a *Szebfű Gyula* c. kötetének tanulmányaiban. Ezt is az érdeklődők figyelmébe ajánlom.

Nathaniel Katzburg válasza

Az idő rövidsége miatt nem térhetek ki a felszólalások minden mozzanatára, s csupán néhány megjegyzést teszek a vita nyomán.

Izraelben kialakult az utóbbi évtizedekben egy olyan történeti irányzat, mely szerint a zsidó történelmet apologétika-mentesen, minden megkötöttség nélkül csupán Izraelben lehet megírni. Itt nem kell tekintettel lenni a környezet érzékenységre és egyéb tényezőkre, amelyek, másutt, tudatosan vagy tudat alatt, befolyásolják a történetírást. Úgy tűnik fel, hogy Hanák professzor hozzászólása bizonyos mértékben éppen igazolni látszik azt a nézetet, hogy Magyarországon nehéz minden kötöttségtől mentes történelmet írni.

Helyesen mutatott rá Schweitzer professzor az orthodox magyar-zsidó történetíráásra. Két okból nem tértem ki rá. Elsősorban, mert ennek anyaga sokak számára alig hozzáférhető, miután kizárólag héberül van írva.

Másodszor, ez a történetírás tulajdonképpen egy szűk területre korlátozódik: a 19. századi orthodox — neológ harcokban elfoglalt orthodox

álláspontot képviseli, szemben azokkal a történészekkel, akik ezt a polémiát főként neológ szempontból írták le, mint például, Groszmann Zsigmond, *A magyar zsidók a 19. század közepén* (1917), és Venetianer Lajos, *A magyar zsidóság története* (1922).

Miért volt Magyarországon a cionizmus oly gyenge, holott a környező országokban — Csehszlovákiában, Romániában, Jugoszláviában — jelentős cionista mozgalmak működtek. Általánosságban, a zsidó nemzeti eszme kibontakozása Magyarországon nehéz akadályokkal küzdött: nagymértékű asszimiláció, a magyar orthodoxia ellenkezése, a hivatalos zsidó vezetőség mereven elutasító álláspontja. A két világháború közötti magyar nacionalizmus se kedvezett a cionizmusnak. De szükség van további kutatásokra is, amelyek esetleg módosítani fogják ezt az általános képet.

Nagyra értékelem Szabolcsi Miklós professzor észrevételeit, és megragadom az alkalmat, hogy arra kérjem őt, hogy írja meg a Szabolcsidinasztia történetét. Szabolcsi Miksa és fia, Szabolcsi Lajos életútja a magyar zsidóság 19. század végi és 20. század eleji történetének legjelentősebb politikai, társadalmi és szellemi eseményeit tükrözi vissza. Abban a nagy szerencsében volt részem, hogy Szabolcsi professzor szíves volt betekintést engedni apja, Szabolcsi Lajos kéziratok emlékirataiba. Ezek elsőrendű történelmi forrást képeznek, és megjelenésük gazdagítaná az eléggé szegényes magyar-zsidó memoár irodalmat, és nemcsak ezt.¹³

Valóban nagy különbség van Szekfü 1920. évi és 1935. évi felfogása között. Én még hozzátenném az 1943. évi Szekfűt is, aki — 1943-ban! — emlékbeszédet tartott mestere, Marczali Henrik sírjánál, és ezt a beszédet az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat az évi *Évkönyv*-ében közölte. De Szekfünek nagy hatása a magyar értelmiségre a *Három nemzedék* által volt. Ennek 3., bővített kiadása (*Három nemzedék és ami utána következik*) 1934-ben jelent meg.

A zsidó történelem összefoglaló kutatásai nagy lépéssel haladtak előre az utóbbi évtizedekben. Uthalatunk elsősorban Salo W. Baron monumentális munkájára: *A Social and Religious History of the Jews* (összesen 18 kötet). A nagy zsidó közösségek történetét megírták Ismar Elbogen (Németország), Cecil Roth (Anglia, Olaszország), Simon Dubnov (Oroszország), Majer Balaban (Lengyelország). Ami az újkori zsidó történelem összefoglalását illeti, itt csupán a legutóbbi munkára hivatkozom, a Hayim Hillel Ben-Sasson által szerkesztett *A History of the Jewish People* (1976) c. kötetre, amelyben az újkori történelmet Shmuel Ettinger foglalta össze. Megemlítendő még Raphael Mahler nagyszabású munkája az újkori zsidóság történetéről. A szerző haláláig 7 kötet jelent meg belőle (a francia forradalomtól a 19. század közepéig), héberül, de egy része

¹³ [Időközben megjelent: Szabolcsi Lajos, *Két emberöltő. Az Egyenlőség évtizedei* (1881-1931). Emlékezések, dokumentumok (Budapest: MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1993).]

angolul is: *A History of Modern Jewry* (1971). Mahler különben arról nevezetes, hogy bevitte a marxista történetírás némely módszerét a zsidó történetírásba.

Vörös Károly professzor rámutatott arra, hogy milyen kiemelkedő helyet foglaltak el zsidók a magyar történetírásban. Annál kirívóbb, hogy a magyar-zsidó történetírás messze elmaradt a korabeli magyar historiográfia mögött. Ennek okaira rámutattam: a zsidó vagy zsidó származású magyar történészek nem foglalkoztak zsidó témákkal (kivéve Marczalit, aki írt néhány cikket e tárgykörből). A századvégi és a 20. század eleji történetírás egészében véve nem úgy tekintette a hazai zsidóság történetét, mint Magyarország történetének szerves részét. A zsidók története marginálisnak látszott a magyar történelem szempontjából.

Azt hiszem, a jelen alkalom az első, hogy a magyar-zsidó történetírás problematikája meg lett vitatva. Ez az MTA Judaisztikai Kutatócsoport érdeme, amely a mai vitát kezdeményezte. Köszönet Hanák professzornak is, aki a vitát vezette. Az értékes hozzászólások, a téma többféle megközelítése, a szakszerű észrevételek — mindez hozzájárult a problémának ha nem is teljes tisztázásához, de legalább a feltárásához.

Tartalom

Nathaniel Katzburg, A magyar-zsidó történetírás problémája. Miért nem volt magyar Dubnov, zsidó Szekfű? ...	3
Hozzászólások: Kovács András, Vörös Károly, Schweitzer József, Szabolcsi Miklós, Ladányi Andor, Schmelzer Hermann Imre, Hanák Péter ...	9
Nathaniel Katzburg válasza ...	16

Kiadja az MTA Judaisztikai Kutatócsoport
Budapest, V., Pesti Barnabás utca / Piarista köz 1
Levélcím: Budapest, P.O.Box 107, H-1364

Fax no.: (361) 266-3868

Szerkesztette, és felelős kiadó: Dr. Komoróczy Géza

ISSN 0239-1007

A címlapon: Simon Dubnov (Sophie Dubnov-Erlich, *The Life and Work of S. M. Dubnov* nyomán)

(50.00 Ft)